

УДК 811.161.2

УКРАЇНОЗНАВСТВО ЯК КОМПЛЕКСНА ДИСЦИПЛІНА ТА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Тетяна ПРИСЯЖНА

науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті розглядається українознавчий зміст сучасного навчально-виховного процесу як певний ідейно-спрямовуючий вектор розвитку українського суспільства. Детально аналізується зміст курсу «Українознавство» у загальноосвітніх навчальних закладах України, його переваги і можливості.

Ключові слова: філософія освіти, українознавство, навчальна програма з українознавства для загальноосвітніх навчальних закладів.

УКРАИНОВЕДЕНИЕ КАК КОМПЛЕКСНАЯ ДИСЦИПЛИНА И ФИЛОСОФИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Татьяна ПРИСЯЖНАЯ

научный сотрудник отдела украинской этнологии НИИУ

Аннотация. В статье рассматривается украиноведческое содержание современного учебно-воспитательного процесса как определенный идейно-направляющий вектор развития украинского общества. Подробно анализируется содержание курса «Украиноведение» в общеобразовательных учебных заведениях Украины, его преимущества и возможности.

Ключевые слова: философия образования, украиноведение, учебная программа по украиноведению для общеобразовательных учебных заведений.

UKRAINIAN STUDIES AS INTIGRATED DISCIPLINE AND PHILOSOPHY OF EDUCATIONAL PROCESS

Tetiana PRYSIAZHNA

research officer of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article examines the Ukrainian studies content of the modern educational process as a certain ideological direction of development of the Ukrainian society. The content of the secondary school discipline «Ukrainian studies», its advantages and opportunities are analyzed in details.

Key words: philosophy of education, Ukrainian studies, the Ukrainian studies program for secondary schools.

Освіта і виховання як основні засоби підготовки молодого покоління до життя знаходяться на вістрі найбільш фундаментальних проблем сучасної науки, філософії та соціальної практики. «Історичний виклик на освічену, культурно і морально розвинену людину, здатну взяти на себе компетентну відповідальність за нові напрями суспільного поступу», лишається актуальним завжди [1, с. 6]. Для України це надзвичайно актуально, бо ми знаходимось у пошуку дієвого соціального, економічного, науково-технологічного оперття для виживання у сучасній ситуації військової агресії та інформаційної війни. Тому проблема виховання цілісної, творчої, соціально активної особистості із необхідними для життя компетентностями в умовах побудови Україною сучасного громадянського суспільства і збереження державної цілісності є надважливим завданням. А це неможливо без українознавчого спрямування освітньо-виховного процесу. Українознавчий зміст та сучасні засоби освіти мають стати потужним фактором формування нової української людини, яка є безпосереднім творцем Української держави, бере участь у відродженні та утвердженні українських культурних і духовних цінностей, об'єднанні українського народу в єдину етнополітичну націю, долучається до всесвітнього гуманістичного процесу та представляє українську націю у світі.

Нині важко знайти єдиний вектор розвитку для державних інституцій взагалі та окремих людських спільнот зокрема. Разом з тим рельєфно проглядаються процеси глобалізації, розмивання етнічних кордонів, уніфікації етнокультур і паралельно процеси антиглобалізації, міжетнічних і міжконфесійних

конфліктів, локальних зіткнень на ґрунті національних інтересів.

Розглядаючи сучасний навчально-виховний процес не лише з точки зору його змісту, а й, у першу чергу, як філософське підґрунття, певний ідейно-спрямовуючий вектор розвитку українського суспільства, можна зауважити, що сучасній Україні необхідний дієвий, патріотично спрямований, з глибокими знаннями власної історії, розумінням сучасних етнополітичних процесів навчально-виховний курс, який буде включати знання про минуле, адекватне розуміння сучасного і вміння грамотно прогнозувати майбутнє. На це і спрямований курс «Українознавство» у загальноосвітніх навчальних закладах.

Українознавство загалом можна розглядати не лише як навчальний предмет, а і як філософію освітньо-виховної діяльності. У цьому сенсі українознавство посідає особливе місце у сучасній системі освіти і виховання України. По-перше, це – потужне підґрунття формування свідомої громадянської позиції майбутнього громадянина України. По-друге, українознавство спрямоване і ґрунтується на самоосвіті та самовихованні. По-третє, інтегрує знання з історії, археології, антропології, лінгвістики, етнографії, фольклору, правознавства, міфології, релігієзнавства, культурології, економіки, філософії, політології, етики, естетики, педагогіки, природознавства тощо. І не просто об'єднує різні масиви знань, а виводить їх на більш високий рівень узагальнення.

Нині існує три офіційно затвержені Міністерством освіти і науки України та Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти навчальні програми з українознавства для загальноосвітніх

навчальних закладів: «Українознавство. 1–4 класи» [2] (авт. Кононенко П.П., Присяжна Т.М. Програма схвалена для використання у загальноосвітніх навчальних закладах; лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 27.12.2013 №14.1/12-Г-686), «Українознавство. 5–11 класи» [3] (авт. Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В. Програма курсу за вибором схвалена для використання у загальноосвітніх навчальних закладах; лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 03.07.2014 р. № 14.1/12-Г-1058) та навчальна програма з українознавства «Земля, де живем, Україною зовем» для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Донецького регіону» [4] (укладчі: Авілова О. В., Дерев'янченко Н. М., Кузьменко Р. П., програма схвалена для використання у загальноосвітніх навчальних закладах; лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 03.12.2014 р. № 14.1/12-Г-1837). Проте курс українознавства знаходиться у варіативній складовій типових навчальних планів. І не всі загальноосвітні заклади (особливо спеціалізовані) мають змогу виділити навчальні години для такого актуального курсу.

На нашу думку, українознавство як навчальний предмет не має за своїм рівнем інтегрованості та узагальнення аналогів у всьому курсі загальної середньої освіти. Бо кількість предметів, що інтегрує у собі українознавство, налічує більш ніж півтора десятка наукових напрямів. Заслужений працівник освіти України, відомий вчитель і автор підручників з української літератури Іван Васильович Цимбалюк зазначав, що українознавство об'єднує у своєму змісті сімнадцять

предметів. Тому що українознавство – оригінальний шкільний предмет, що вивчає Україну і світове українство у всіх координатах часопросторового розвитку. Метою курсу є формування соціальної і життєвої компетентностей учнів на основі знань про Україну та світове українство; широке ознайомлення з матеріальними та духовними цінностями українського народу; вивчення особливостей українського довкілля, етносу, мови, культури, націє- та державотворення, української ментальності, історичного розвитку та історичної долі українського народу; формування духовно багатого особистості з цілісним уявленням про світ, глибокими патріотичними почуттями та розвиненою національною самосвідомістю майбутнього громадянина України.

У програмах з українознавства чітко простежується нахил до **самопізнання та самотворення**, що відрізняє їх від сучасного інформативно-компетентного підходу щодо вивчення більшості навчальних предметів. За своїм освітньо-філософським та виховним спрямуванням зміст навчального матеріалу ґрунтується на українській «філософії серця», відданості ідеалам активної людяності та патріотизму, що органічно поєднані з процесом пізнання роду, народу, рідної природи, мови, культури, доленосних етапів (фактів, імен, подій) історії народу та Батьківщини, етичних та естетичних настанов українців.

Матеріал курсу «Українознавство» структуровано за концентричним принципом у певній системі та цілісності. Він поступово ускладнюється відповідно до вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Зміст навчального матеріалу викладено за тематичними блоками:

«Я – українець», «Моя родина, мій рід», «Мій український народ», «Моя держава – Україна», «Україна та українці в світі». Це відповідає процесу соціалізації дітей, а саме: пізнанню себе, свого найближчого оточення (родина), ознайомленню з більш об'ємним довкіллям (український народ, Україна) та його включення до Світу загалом.

Зміст цих блоків спирається на отримані знання з курсів «Я у Світі», природознавство, географія, українська мова та література, історія України та світова історія, суспільствознавство тощо. Проте не дублює теми цих предметів, а виводить отримані знання на більш широкий рівень узагальнення, надає навчальному матеріалу цілісності, системності в досягненні феномену України та українського буття.

Інтеграція різноманітних знань про Україну і світове українство у його часо-просторових вимірах забезпечується завдяки наскрізним змістовим лініям природа–мова–історія–культура–ментальність.

Кожний тематичний блок курсу «Українознавство», окрім інформативного, несе надзвичайно потужний виховний компонент. Українознавство сприяє системному засвоєнню знань і досвіду багатьох поколінь українців, вихованню кращих рис української ментальності. Воно спрямоване на особистісний розвиток школяра, його пошук власного місця в системі українського соціоприродного довкілля, проектування свого майбутнього, майбутнього родини, народу, Батьківщини відповідно до національних та загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Велике значення надається мотивації навчальної діяльності. Учні мають

розуміти необхідність вивчення українознавства для власного розвитку й зростання та розбудови рідної Батьківщини, вивчення через пізнання, самопізнання та самотворення. Роль вчителя українознавства надзвичайно важлива, бо саме через власне розуміння сучасного і минулого України і українців він спрямовує навчально-виховний процес і готує учнів до сприйняття навчального матеріалу.

Прикладом особливого змісту саме українознавства може слугувати тематичний блок «Я – українець», який не просто знайомить із традиціями українського довкілля, сімейних стосунків тощо, а й спрямований на розкриття унікальності, цінності та неповторності кожної української дитини; взаємозв'язок з людьми, які її оточують, природним простором, мовою, культурою, історією свого народу. Вивчення тем цього блоку має спиратися на знайоме дитині соціоприродне довкілля й поглиблювати знання щодо українських традицій, національних особливостей, питомих рис українця. Завдання українознавства – через узагальнення отриманих знань підвести учнів до усвідомлення власної причетності до долі українського народу, його мови, культури, історії та плекати почуття особистої відповідальності за майбутнє своєї Батьківщини. А це досягається не лише через навчання, а найперше через самопізнання та самовиховання.

Тематичний блок «Моя родина, мій рід» розширює уявлення учнів про власне соціоприродне довкілля; знайомить із родиною як певним осередком життя, культури, виховання, людського спілкування; ширше розглядає родинні обов'язки кожного члена сім'ї та його

роль у житті власної родини й суспільства загалом; акцентує увагу на оздоровчому й сакральному змісті української оселі, національних стравах та здоровому способі життя, необхідності дотримання ладу в родині. Цей матеріал сприяє усвідомленню учнями взаємозв'язку всіх поколінь українців через збереження родинних традицій, мови, культури, сімейних реліквій.

Тематичний блок «Мій український народ» містить матеріали з природознавства, історії, культури, мови. Кінцевою метою вивчення є розширення знань про рідний український народ. Уявлення формуються на основі вивчення взаємозв'язків людського суспільства, що проживає на певній території, з природними особливостями цього терену; формування певних психофізіологічних рис людей, їхньої мови, духової і матеріальної культури у прямій залежності від природних умов. Викладання цього блоку варто розпочинати з висвітлення особливостей природного ландшафту України, наголошуючи на унікальності території, ознайомлення з впливом природних чинників (тобто рівнинна територія чи гірська, достатньо води чи ні, є ліси чи лише трав'яна рослинність) на формування рис вдачі українців. Матеріал має бути поданий вчителем у формі, адаптованій до сприйняття учнями певного віку, і поступово ускладнюватися та розширюватися відповідно до програми. Для глибшого розуміння варто залучати художні твори-описи рідної природи, вірші, пісні, картини та інший ілюстративний матеріал.

Тематичний блок «Мій український народ» передбачає вивчення історичного та культурологічного матеріалу. Це сприяє усвідомленню цілісності,

неперервності процесів на Українському терені, розумінню зв'язків між минулими й сучасними поколіннями українців. Розгляд мови як універсального феномену буття й свідомості, української традиційної культури, історичних подій та визначних осіб української історії розширюється відповідно до вікових можливостей учнів і спирається на засвоєні знання з читання, української мови курсу «Я у Світі».

Вивчення тем блоку «Моя держава – Україна» має важливе патріотично-державницьке спрямування й передбачає висвітлення історії української державності, особливостей розташування та державного устрою сучасної України, ознайомлення з видатними українцями-державниками. Матеріал цього блоку побудовано на концентричному принципі з опорою на вивчене в суміжних тематичних блоках, тому він має подаватися комплексно: від особливостей природної території Української держави до специфіки державних і природних символів України, від звичаєвого права українців (рада старійшин, віче) до сучасних органів влади й управління в державі, від різноманітності національного природного довкілля України до історико-етнографічного районування та своєрідності мови, звичаїв, матеріальної культури населення України. Кінцева мета цього тематичного блоку – підвести учнів до усвідомлення себе громадянином України, розуміння своєї ролі в творенні Української держави через пізнання феномену «Україна» і творення її майбутнього.

Тематичний блок «Україна та українці в світі» є завершальним у формуванні цілісного образу України й українства. Матеріали цього блоку знайомлять учнів

з особливостями міжнародних відносин України, світовим українством, підводять до розуміння України й українства як планетарного феномену. Програмовий матеріал передбачає формування активної позиції учня щодо представлення кращих надбань українського народу світовому співтовариству, захисту національних інтересів українців відповідно до загальнолюдських, вказує на шляхи особистої участі кожного в житті всієї планети.

Отже, українознавство відповідає потребам сучасного освітнього процесу, реалізовує принципи педагогіки співробітництва та особистісно орієнтованого навчання. Методика проведення уроків та позакласних заходів використовує як традиційні, так і інтерактивні методи та прийоми, практикує виконання творчих пізнавальних завдань, аналіз художніх текстів, цікавих фактів, ігрові моменти, екскурсії, свята у класному колективі, зустрічі з цікавими людьми тощо.

Нині у загальноосвітніх закладах України скорочується кількість годин на гуманітарні дисципліни. Українознавство виведено у варіативну складову і є курсом за вибором. Але основні змістові блоки можуть бути інтегрованими у навчальний матеріал таких предметів, як українська мова та література, історія України, географія України, суспільствознавство тощо. Зміст програм з українознавства можна використовувати для планування виховних годин і позакласних заходів. І загалом побудувати навчально-виховний план школи на українознавчій основі. Враховуючи комплексний виклад матеріалу уже існуючих програм з українознавства, системно-інтегративний характер і національно-державницьке спрямування цієї

навчальної дисципліни, українознавство здатне виконувати світоглядно-виховну функцію й бути цілісною освітньо-виховною системою початкової, середньої та старшої ланок освіти. Введення українознавства в інваріантну складову навчально-виховного процесу посилить позиції школи як основного виховного чинника всебічно розвиненої творчої особистості, свідомого громадянина, патріота України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів / Віктор Андрущенко // Філософія освіти. – К.: Інститут вищої освіти АПН України, 2005. – №1. – 255 с.
2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українознавства. 1 – 4 класи (авт. Кононенко П.П., Присяжна Т.М.). – Режим доступу: <http://old.mon.gov/img/zstored/files/progr-1-4-2013.pdf>
3. Програма курсу за вибором «Українознавство. 5 – 11 класи» (авт. Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.). – Режим доступу: <http://old.mon.gov/img/zstored/files/progr-5-11-2014.pdf>
4. Навчальна програма з українознавства «Земля, де живем, Україною зовем» для 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Донецького регіону» (укладачі: Авілова О.В., Дерев'яченко Н.М., Кузьменко Р.П.). – Режим доступу: <http://old.mon.gov/img/zstored/files/1234.pdf>

REFERENCES

1. ANDRUSHCHENKO, V. (2005) Philosophy of Education in the XXI-st Century: Searching for Priorities. *Filosofia osvity*. №1, 255 p. [in Ukr.]
2. KONONENKO P. & PRYSIAZHNA, T. *The Secondary Ukrainian Studies Education Program for Grades 1 to 4* [online]. Available from: <http://old.mon.gov/img/zstored/files/progr-1-4-2013.pdf> [in Ukr.]
3. KONONENKO P., KASIAN, L. & SEMENIUCHENKO, O. *The Optional Ukrainian*

Studies Program for Grades 5 to 11 [online]. Available from: <http://old.mon.gov/img/zstored/files/progr-5-11-2014.pdf> [in Ukr.]

4. AVILOVA O., DEREVIANCHENKO, N. & KUZMENKO, R. (compls.) *The*

Ukrainian Studies Program «The Country We Live in Is Called Ukraine» for Grades 8 to 11 of Donetsk Region Schools [online]. Available from: <http://old.mon.gov/img/zstored/files/1234.pdf> [in Ukr.]

T. Prysiazhna

Ukrainian Studies as Integrated Discipline and Philosophy of Educational Process

Abstract

The article considers the modern educational process as a certain ideological direction of development of the Ukrainian society. The author grounds the opinion that Ukrainian studies is a quite efficient and patriotic discipline that includes deep understanding of modern ethno-political processes. This makes Ukrainian studies to be of a great current interest. As an optional part of school curriculum it promotes upbringing of the integrated, creative and community-minded personality. Nowadays Ukraine is in the process of formation of modern civil society and preservation of its state integrity. Within this framework Ukrainian studies is able to perform its ideological function and to appear as the integrated educational system for primary, secondary and high schools.

The author made detailed analysis of such Ukrainian studies programs as «I am a Ukrainian», «My family, my origin», «My Ukrainian nation», «Ukraine is my state», «Ukraine and Ukrainians in the world». In the article you will find methodological recommendations for teaching discipline «Ukrainian Studies for Grades 1 to 4» (authors Petro Kononenko and Tetiana Prysiazhna). The possibility of introduction of Ukrainian studies into the education process through extracurricular activities and advisories are considered as well.

Розглядаючи сучасний навчально-виховний процес не лише з точки зору його змісту, а й, у першу чергу, як філософське підґрунтя, певний ідейно-спрямовуючий вектор розвитку українського суспільства, можна зауважити, що сучасній Україні необхідний дієвий, патріотично спрямований, з глибокими знаннями власної історії, розумінням сучасних етнополітичних процесів навчально-виховний курс, який буде включати знання про минуле, адекватне розуміння сучасного і вміння грамотно прогнозувати майбутнє. На це і спрямований курс «Українознавство» у загальноосвітніх навчальних закладах.